

ANTRA GRÜBE

TALSU EBREJI

ENTSPILS
DUNDAGA
סאסכ
גריבין די
AIZPUTE
SABILE
שאבילו
TUKUMS
טוקומס

בוסקה
ECAVA
ליטבאזי
SKAITSKALNE
רויאנה

אלוקס
ELGAVA
אוגרה
ברזבילס
BALTINAVA

LUBANA

רזיני
KNE
רייבן
גלאיבאנפה

אפינסט

DAGDA

פרד

ANTRA GRŪBE

TALSU EBREJI

ANTRA GRÜBE

TALSU EBREJJI

UDK - 908 (474.3)
Grū 260

Grāmata tapusi ar Valsts Kultūrkapitāla fonda,
biedrības "Latvijas Ebreju draudžu un kopienu padome",
Talsu Valsts ģimnāzijas, Talsu novada domes atbalstu

Izdevums sagatavots biedrībā
"Aleksandra Pelēča lasītava"

Vāka noformējumā izmantots fotoattēls no Yad Vashem memoriāla
Jeruzalemē (Izraēlā) – Otrā pasaules kara laikā
Latvijā iznīcināto ebreju kopienu piemiņas siena

Pateicības LVVA un LVA lasītavas, LNB un Misiņa bibliotēkas darbiniecēm,
biedrības "Aleksandra Pelēča lasītava" līdzstrādniekiem,
kā arī Ivetai Šķiņķei, Gitai Umanovskai, Šeinei Jakobi, Mirdzai Paipalai,
Edītei un Arnim Grīnbergiem, Ligijai un Edvīnam Bierīņiem, Dacei Alsbergai,
Imantam Tamsonam un īpaši Zigurdam Kalmanim par papildinājumiem

Zigurda Kalmaņa mākslinieciskais iekārtojums un teksta korektūra

ISBN 978-9934-513-00-8

© Antras Grūbes teksts
© biedrības "Aleksandra Pelēča lasītava" izdevums, 2013

Saturs

	lpp
IEVADS	7.
19. GADSIMTS (1823-1900)	11.
<i>Ieceļošana un iedzīvošanās</i>	12.
<i>Līdzdalība pārvaldē, sabiedriskā dzīvē</i>	26.
<i>Saimnieciskā attīstība</i>	34.
<i>Reliģiskā un kultūras dzīve</i>	63.
<i>Ābrams Hummels</i>	68.
<i>Hirša Brauna dzimta</i>	71.
20. GADSIMTA SĀKUMS (1900-1914)	75.
<i>Politika un pārvalde</i>	76.
<i>Uzņēmēju nostiprināšanās</i>	91.
<i>Kultūras un sabiedriskās aktivitātes</i>	107.
<i>Valerija Brjusova dēka Talsos</i>	112.
1. PASAULES KARŠ UN BRĪVĪBAS CĪŅAS (1915-1920)	116.
<i>Bēgļu gaitas, izraidīšana</i>	116.
<i>Latvijas proklamēšana, Brīvības cīņas</i>	131.
LATVIJAS VALSTS (1920-1940)	139.
<i>Valsts un pašvaldību politika</i>	140.
<i>Līdzdalība pašvaldībā</i>	140.
<i>Jona Tevelsons</i>	160.
<i>Lielā politika, partiju aktivitātes</i>	163.
<i>Lojalitāte</i>	177.
<i>Lokālpatriotisms</i>	189.
<i>Antisemitisms</i>	200.
<i>Biedrības</i>	225.
<i>Pārkāpumi un sodi</i>	240.
<i>Abrams Poperts</i>	248.
<i>Ekonomiskā ietekme un nozīme</i>	250.

Namīpašumi un apsaimniekošana	250.
Kredīti, finanšu līdzekļi	280.
Tirdzniecība	288.
<i>Meijers Hiršfelds</i>	353.
<i>Mozus Hāze</i>	357.
<i>Daniels Hilmanis</i>	360.
<i>Jeruhmanovi</i>	363.
Pakalpojumi	365.
Saziņa un satiksme	386.
<i>Jozefs Fogts</i>	398.
Kino	401.
Ražošana	411.
Medicīna	423.
<i>Dāvids Fukss</i>	436.
<i>Elfrīda Bergere</i>	440.
<i>Mozus Zakss</i>	443.
Skolas, izglītība	446.
Ģimene	481.
Sports	504.
Reliģiskās tradīcijas – kopiena	510.
Kultūra	551.
BAIGAIS GADS (1940.g.-1941.g.)	571.
Deportācijas	579.
VĀCU OKUPĀCIJAS LAIKS (1941-1945)	596.
<i>Šeines Jakobi stāsts par bēgšanu</i>	598.
Notikumi Talsos (1941-1942)	600.
Holokausts (Šoa)	610.
PĒC KARA	645.
IZSKAŅA	653.

IEVADS

*Ielāgo šo likumu: tas, kurš nespēj saskatīt Dievu
katrā vietā, neredz to nevienā vietā.*

/Kockas rabīns Menahems Mendels/

Ebreju filozofs un sabiedriskais darbinieks Kārlis Popers (1900-1994) radīja „Atvērtās sabiedrības” ideju, kas nozīmē, ka pasaule nekad nav gatava. Iegūstot jaunu pieredzi, jaunus materiālus, jebkuras zināšanas, kas šobrīd liekas absolūtas un neapstrīdamas, var mainīties, kļūt apšaubāmas. Šī grāmata ir šodienas, šī brīža skatījums, bet, iespējams, tas mainīsies.

„Talsu apgabala vēstures ziņas liekas būt noslīkušas laika straumes viļņos”, rakstīts 1882. gada 15. aprīlī laikrakstā „Balss”. Tāds priekšstats radās arī par tautu, kas pilsētas veidošanā un attīstībā bija nozīmīga vairāk kā 100 gadu garumā. Ebreji. No pirmajiem ienācējiem 19. gadsimta sākumā līdz pusotram tūkstošiem uz 20. gadsimta sliekšņa un vairākiem simtiem 2. pasaules kara priekšvakarā. Viņu šeit gandrīz vairs nav, kas var radīt mātīgu priekšstatu par to, ka mēs paši un vienīgie esam veidojuši savu skaisto pilsētu. Bet tā nav bijis vienmēr.

Paldies vecākiem, ka nekad manā ģimenē nav izteikti nicinoši vārdi par kādu citu tautu. Man vienmēr svarīgāka bijusi personība, bet tautība interesējusi kā kultūras pazīme, nevis kādu raksturīgu prasmju, attieksmes vai rakstura īpašību kopums. Manu domāšanu un dzīvi ietekmējuši daudzi cilvēki, viņu vidū arī ebreji. Vispirms jau septiņdesmito gadu padomju estrādes krāšņotājs, ebreju izcelsmes amerikānis no Francijas Džo (Jozefs) Dasēns. Skolas laika jūsma par izskatīgo vīrieti ar maigo balsi nebija saistīta ar pārdomām par viņa tautību, ko publiskot padomju

funkcionāriem tobrīd nebija izdevīgi. Pēc skolas, pirmajā darba vietā satiku sievieti, kuras traģisko dzīves stāstu zināja stāstīt katra kolēģe. Tomēr Ženija, kā tolaik visi sauca Šeini Jakobi, bija pats labestības iemiesojums. Jautri bārstīja vārdus, stāstot, lai sauc viņu par žīdieti, jo neesot nekāda ebrejiete. Padomju laikā ebreju vārda lietošana cieši ieaudzināta un bez negatīva zemteksta žīdu vārdu lietot nav tik dabiski, kā daži grib to skaidrot.

Atmiņā palicis kādā nodarbībā Zviedrijas skolotāja Kris-tera Matsona teiktais, ka par ebreju kapiem nav kam rūpēties, jo tās paaudzes, kurām šis darbs bija jāpārņem, iznīcinātas šoa (holokausta) laikā. Arī pieminēklis bojā gājušajiem bērniem apcirstu koku zaru veidā *Yad Vashem* muzejā Jeruzalemē vēsta par tautas traģēdiju – neizaugušām paaudzēm. Tomēr par aizgājušajiem atgādina ne tikai kapa vietas un pēcnācēji, bet arī piemiņa ar vārdu. Šalom – miers, vārds ko ebreji Izraēlā lieto sasveicinoties un arī atvadoties. Miers, lai tām dvēselēm, kuru vārdi bijuši aizmirsti! Nu esmu mēģinājusi tos atkal atgādināt.

Šī grāmata tomēr nav tikai pieminēklis ebrejiem, tā domāta mums, šodienas latviešiem, lai mēs nebūtu augstprātīgi, lai godinātu tos, kuri mums palīdzējuši, lai labāk saprastu paši sevi, savu tautu, ko vislabāk iespējams panākt, paskatoties spogulī. Par šo spoguļi šoreiz izvēlēti cittautieši. Sabiedrība bez saknēm, bez pagātnes nevar augt nākotnē. Talsu sabiedrības saknes ir arī tie – melnīgsnējie, bet arī blondie un zilacainie, uzņēmīgie, enerģiskie, skaļie, bet arī klusie un kautrīgie, bieži nesaprustie, pat nicinātie – Talsu ebreji.

Grāmata veidota kā iespējami vispusīgs apskats par ebreju dzīvi Talsos. Plašā apjoma dēļ atstāts maz vietas latviešiem, vāciešiem un krieviem, kaut gan uzrakstīt kādas tautas vēsturi pilnīgi atdalīti no citām nemaz nav iespējams. Varbūt lasītājam kāda nodaļa liksies neinteresanta un garlaicīga, bet grāmata rakstīta, lai sev būtisko varētu atrast katrs.

Uzskatot, ka vēstures izpratni veido „dzīvais vārds”, cen-

tos pievienot tekstam citātus, kas ļauj saprast gan laikmeta garu, gan zinošam lasītājam pašam veidot savu viedokli. Vēlējos, lai rakstītais nebūtu pārāk bezpersonisks un varētu izjust gan dažādu laikmetu, gan katras personas valdzinājumu, tādēļ citāti nav literāri un stilistiski koriģēti.

Baltijas reģionam vēsturiski raksturīga jūdu tauta, kas runāja „*Litvishe Yiddish*” dialektā (*Ashkenazi Jewish*), tātad vārds „žids” ir korektāks vēsturiski. Bet par ebreju var saukt jebkuru, kurš pieņēmis jūdaismu. Krievijā, savukārt, ierastāks cara impērijā ieviestais vārds „ebrejs”. Šodien pastāv arī jēdziens – izraēlis. Grāmatā apzīmējums „žīdi” parasti lietots citātos. Citur izmantots mūsdienās politikorektākais nosaukums „ebreji”, arī „Mozus ticīgie” un „jūdi”.

Lai būtu iespējams ātri atrast nepieciešamo un interesējošo, izveidots nodaļu dalījums vispirms laika posmos, kuru robežas nosaka nozīmīgi lūzuma punkti vēsturē – gadsimtu mija, Pirmais pasaules karš, Latvijas valstiskuma iegūšana un tā zaudēšana. Katra laikmeta nodaļa dalīta sīkāk tematiskās sadaļās: politika, saimniecība un kultūra, bet tās, savukārt, apakšnodaļās.

Vēloties, lai sabiedrība neuztvertu vēsturi pārāk vieglprātīgi un virspusēji, saskatītu notikumu cēloņus un sekas, saredzētu vēstures gaitu, ne tikai notikumu konstatējumus, mēģināju Talsu ebreju vēstures stāstu stāstīt pēc iespējas niansēti, izmantojot dažādus vēstures avotus. Grāmatā plaši izlietotas Latvijas Valsts vēstures arhīva fondu ziņas (laika posms līdz 1940. gadam un nedaudz informācijas par 2. pasaules kara laiku), Latvijas Vēstures arhīva dokumenti (deportāciju un tiesu materiāli par ebreju nošanu), līdzilvēku stāsti un daudz laikrakstu informācijas.

Plašāk izmantotie avoti:

- 1) Likumdošana (likumi, noteikumi, rīkojumi).
- 2) Laikraksti: „Latviešu Avīzes”, „Talsu Apriņķa Vēstnesis”, „Talsu Balsis”, „Talsu Dzīve”, „Talsu Avīze”, „Talsu Vārds” un citi.
- 3) Talsinieku atmiņu stāsti, tai skaitā T. Dzintarkalna pierakstītais,

kas atrodams grāmatā „Notikumi un ainas no Talsu un apkārtnes dzīves”.

- 4) Arhīva avoti. Pilsētas pašvaldības (LVVA 4895.f.), apriņķa priekšnieka (LVVA 5114.f.), tiesu dokumenti (LVVA un LVA 1986.f., 1591.f.), dažādu biedrību un organizāciju materiāli (LVVA 2607.f., 4095.f., 1937.f.), reliģisko organizāciju (LVVA 1370.f.) un izglītības iestāžu (LVVA 2125.f.), tautas skaitīšanu fondi, deportāciju lietas (LVA 1987.f.) un citi.
- 5) Interneta resursi. Datu bāze www.names.lu.lv, www.yadvashem.com, www.eleven.co.il un citi.
- 6) Enciklopēdijas, kalendāri un cita literatūra.
- 7) Attēli no biedrības „A. Pelēča lasītava” vākuma, I. Tamsona kolekcijas, autore, Yad Vashem u.c. interneta resursiem un Talsu Valsts ģimnāzijas muzeja.
- 8) Nodaļu sākuma citāti no izdevuma “Ebreju gudrības grāmata”. – R.: Zvaigzne ABC, 2011.– 136. lpp. un anekdotes no interneta resursiem.

Talsu ebreju vēstures materiāli nav atrodami vienkopus vienā vai divos arhīva fondos. Ziņas var iegūt tikai lasot pilsētas dokumentus kopumā, kas pierāda, cik nesaraujami Mozus ticīgo vēsture saistīta ar pilsētas vēsturi. Informācija vākta pa fragmentam, pa gabaliņam, mēģinot veidot koptēlu. Šķiet, ka šī mozaīka ir izdevusies, Talsu ebreju kopiena un tās pārstāvji kļuvuši zināmi, redzami un saprotami mūsdienu cilvēkiem.

Paldies visiem, kuri palīdzēja un atbalstīja!

19. GADSIMTS (1823 - 1900)

Talsi ir pilsēta Ziemeļkurzemē. Šobrīd te pēc oficiālām ziņām (01. 01. 2012.) mīt ap 10 000 iedzīvotāju, no kuriem tikai daži jūdi, bet kādreiz, 19./20. gs mijā viņu skaits tuvojās pusotram tūkstotim. Talsi kā apdzīvota vieta zināma vismaz kopš 1231. gada, kad pirmo reizi minēta rakstos, bet pilsētas tiesības ieguva vien pēc 700 gadiem – 1917. gadā. Ģeogrāfiski ļoti neizdevīgā atrašanās vieta, nostāk no galvenajiem satiksmes ceļiem, līdz pat 20. gs sākumam neveicināja attīstību un sekas bija gan nespēja un nevēlēšanās iegūt pilsētas tiesības, gan nelielais iedzīvotāju skaits.

Par to, kas Talsiem 20 gadu laikā varēja piesaistīt ap 700 ebreju iecelotājus, neskatoties uz visai mazām saimnieciskām iespējām, varam spriest no pāris tā laika aprakstiem. „Vārdu „Kurzemes Šveice” tie pilnīgi pelnījuši. Pilsētai pašai dzimstot, dabas māmulīņa dāvinājusi jauku, ar dabas greznumiem vareni tērptu šūpoli. Divas pilsētas daļas guļ uz brengi augstiem kalniem, viducis, turpretī, lejā. Katrā pusē atronas ezars. Abi ezari, it kā 2 spodras, bezmiegainas acis, izliekas pilsētai piedāvājam, ar saviem burvīgi čalojošiem viļņiem mūžīgu apsargāšanu. Namiem izdevies sasniegt abus ezara krastus. [...] Attīstība beidzamā laikā sāk soļot brangi uz priekšu. [...] Bet, iekams nodomājam apciemot minēto pagastu, iejūgsim savu baroto kumeliņu labi stipri kaltos ratos, jo talsinieku ceļa taisīšanas māksla ir ieskatījusi par derīgu, neuzturēt vis savā valstī pieklājīgu baznīcas ceļu, bet mālu skrīni. Vietām atradīsim ceļu pat sliktāku par mūklāju.” „Kas ir ceļojis caur Kurzemi, „mīļo Dieva zemīti”, tas gan būs labprāt mitis ilgāku laiku Talsos un šī miesta apkārtnē. Dabas māmiņa šim zemes stūrīšam ir bagātīgi kaisījusi savus ziedus un savus augļus. Talsu viducis ir varbūt tas visu smukākais visā Kurzemē. Kalni un ielejas, meži un ezariņi iepriecina mūs, dzestru vēsmiņu un jauku pavēni atvēlēdami karstās vasaras dienās.”¹

¹ Balss, 1882. gada 15. aprīlī; Latviešu Avīzes, 1882. gada 9. jūnijā.

Ieceļošana un iedzīvošanās

*Nomainot vārdu vai mājasvietu,
mēs bieži iegūstam dzīvē ko vairāk.*

/Braclavas rabīns Nahmans/

Jau 18. gadsimta beigās Talsu apkārtnē, Sasmakā un vairākās muižās, dažādos dokumentos reģistrēta ebreju klātesamība. Šīs tautas pārstāvji Kurzemē dzīvoja kopš hercogu laikiem, jo Kurzemes-Zemgales hercogiste bija vasaļatkarībā no Polijas-Lietuvas karaļa, kur visai tolerantī izturējās pret daudzviet Rietumeiropā vajāto tautu. Situācija mainījās pēc Kurzemes iekļaušanas Krievijas impērijā 1795. gadā. „1782. gadā Krievijas valdība pieņēma lēmumu, ka tirgotājiem un sīkpilsoņiem jādzīvo pilsētās, ne laukos. Pirmoreiz izvirzīja prasību izraidīt ebrejus no lauku apvidiem.”² Talsu nelielās saimnieciskās un politiskās nozīmes dēļ pirmais ebrejs, kāds Jankels,³ reģistrēts šeit tikai 1823. gadā. Tomēr viņš nav bijis vienīgais. Visdrīzāk, tobrīd jau ieradušās vairākas ģimenes, jo 1897. gada tautas skaitīšanā 74-gadīgais Movše Glāzers par savu dzimšanas vietu norādījis Talsus. Īpaši atzīmējami dati par Rales Zusmanes (dz. Bērmāne) māti. Viņai tobrīd bija 95 gadi, bet norāde – „dzimusi šeit”, tautas skaitīšanas kontekstā nozīmēja – Talsos. Viens fakts vēl nav uzskatāms par pietiekamu pierādījumu stipri agrākai ebreju ienākšanai mūsu pilsētīnā, tomēr ir vērā ņemams.

„Latviešu Avīzes” 1823. gadā publicēja nelielus aprakstus par Kurzemes miestiem. Talsu raksturojums rada visai pieticīgu iespaidu. Jāpiebilst, ka Sabilē togad bijuši 174 iedzīvotāji, bet Sasmakā 184 „gandrīz visi žīdi vien”. „Talsene. Šis miests stāv 14 jūdzes un 4 verstes no Jelgavas, kalnainā un jaukā vidū, ne cik tāli no maza ezara, un še ir arri Pilskungā= un Aprinča=

² Etingers, Š. Jaunie laiki. /Ebreju tautas vēsture.- R.: Nordik, 2007.- 308.lpp.

³ Dzintarkalns, T. 1905. gada revolūcija Talsos un apkārtnē.- 9.lpp.

tiesas, tāpat kā iekš Illukstes. Itin veccās grāmatās gan lasa no veccas ciettas pils, ko Leiši vienu reizi gribējuši uzvinnēt, bet ne varredami tikkai to miestu islaupījuši. [„Atskaņu hronikā” rakstīts, ka 1291. gadā Dzirnāvkalnā esošai mūra pilij Talsos uzbrukuši lietuviešu sirotāji.] Kad šī pils irr tappusi uzmūrēta, to ne varr īsti zinnāt, bet taču irr protams, ka jau priekš 530 gadiem Talsene miests bija. Pašā viddū stāv mūrēta ķirspēles baznīca; nammu kādi 25, un vēl 4 krogi. Labba aptieķe, labbas bōtis un arri labbi amatnieki Talsenē atrōn; iedzīvotāju irr 200.”⁴

Neliels ieskats, ar ko vēl nozīmīgs ebreju un Talsu „satikšanās” liktenīgais 1823. gads. „No Talsenes. Mēs šo gadd tiešām zaļļus Lieldienas svētkus gaidījām, bet tai vietā uz mūsu pusi sniega kuppenus un leddu līdz Lieldienu redzēja. Tas aukstīgs un varren vēls pavassara laiks mums lielu grūtību un skādi darrija. Jauni jēri gandrīz vissi nosprāguši, un daudziem arri zirgi un govju lopī postā gājuši. Vecci ļaudis sakka, ka tāddu grūtu pavasaru nav redzējuši. [..] Tannīs zemmēs, kur siltāka saule un jaukāka pavasara, atkal lielākas nelaimes piedzīvo, pie kurrām mūsu grūtības gandrīz pagallam izzūd. Uz to zaļļu Sicīliju, kas appakš Italijas zemmes stāv, tannī 5tā Merc liela zemmes trīcēšan bijusi. Tas liels un brangs pilsats Palermo gandrīz pagalam izpostīts. Zemme piecas reizes stipri kustinājās. [..] Iekš Turku valsts vīrs pilsatu, ko Konstantinopel sauc, tāds liels ugguns=grēks bijis, ka 20,000 nammi essam sadeguši.”⁵

Šajā zīmīgajā gadā neatkarību no Spānijas deklarēja Centrālamerikas zemes, ASV valstsvīrs Dž. Monro izsludināja slaveno doktrīnu par nepieļaujāmību citām valstīm pretendēt uz ASV interešu sfēru – Ziemeļamerikas kontinentu. Vidzemē, Siguldas pusē, šajā pašā gadā Vilhelms Blankenhāgens Allažmuižā nodibināja spirta brūzi un uzsāka vēlāk ļoti slavenā ķimeņu liķiera „Allažu ķimelis” ražošanu.

4 Latviešu Avīzes, 1823. gada 19. jūlijā.

5 Latviešu Avīzes, 1823. gada 10. maijā.

Talsos 1819. gadā bija tikai 200 iedzīvotāji, bet 1826. gada vietējā mēroga tautskaitīšanā noskaidroja, ka miestā (kr. *местечко*, vāc. *der Flecken*: neliela apdzīvota vieta) 32 ēkās dzīvojuši 233 vācieši, 88 ebreji (citā avotā – 98)⁶ un 56 latvieši. Pirmo Mozus ticīgo vidū šādi vārdi – Jankels, Peisaks, Josels Meijers, tirgotājs Markus Meijertāls ar dēliem Mozu un Meijeru, Kalmans Mozus Jakobsons, Daniels Dāvids Perlmans. Jau tolaik šeit apmetās uz dzīvi vēlāk varenās Hercbergu dzimtas pārstāvis Hiršs Jankels.⁷ 1897. gada tautas skaitīšanas datus atrodami tādi Talsos dzimušie septiņdesmitgadnieki kā J. Hiršmane, Feige Icigsona, Icigs Klempners, Rale Nātenberga, Šolems Zalmovičs.

1837. gada miesta priekšnieka vēlēšanām vajadzēja sastādīt vēlētāju sarakstu. Tajā minēti 60 namīpašumi, no kuriem vismaz 4 piederēja ebrejiem – Lielajā ielā Vulfa Meijera un Meijertāla nami, Mīlenbaha – Mozus Meijertāla mantinieku, bet Hencelts bija žīdu pirts īpašnieks Ezera ielā. Bez tam tajā pašā gadā pirmo reizi pieminēta sinagoga, kas atradās Pastendes muižniekam piederošajā gruntsgabalā Dzirnāvu ielā. Novadpētnieks T. Dzintarkalns atzīmē faktu, ka šajās, jau ceturtajās miesta galvas vēlēšanās, Meijertāls darbojies kā māklers savācot sev 8 pilnvaras.⁸

1844. gadā Talsos bijušas 2 sakrālas celtnes – luterāņu baznīca un sinagoga (uzskata, ka celta 1837.g.) un, līdzās 329 vāciešiem un 112 latviešiem, arī 400 ebreji, tomēr pēdējiem piederēja gandrīz visi tolaik pastāvošie 15 veikali.⁹ Saprotams, ka, sastādot gandrīz pusi no iedzīvotājiem, apjomīgāka nozare bija amatniecība. Tā noderēja arī apkārtnes ļaužu vajadzībām, jo grūti iztēloties citu situāciju tik mazā apdzīvotā vietā. Tā kā galveno pieprasīto preču – darbarīku, zirglietu, apavu un apģērbu izgatavošana pamatā ir smags darbs, nav jābrīnās par to, ka sie-

6 Dzintarkalns, T. Talsi XIX un XX gadu simtenī. /Talsu Novads.- R., 1935.-1937.- 276., 277.lpp.

7 Talsu un apkārtnes žīdi.//Talsu Avīze,1934. gada 25. janvārī.

8 Dzintarkalns, T. Talsi XIX un XX gs /Talsu Nov.- R., 1935.-1937.- 276., 277.lpp.

9 Turpat.

vietes bija tikai 30% no iedzīvotāju kopskaita. Ebreji Eiropā gandrīz nemaz nestrādāja sensenos zemkopju un lopkopju amatus, jo zemes īpašumi piederēja feodāļiem un ar lauksaimniecību nodarbojās dzimtzemnieki. Turklāt 1804. gada nolikums noteica, ka ebreji drīkst dzīvot (apmešanās robežas) tikai bijušajās Polijas teritorijās un dažos Dienvidukrainas apgabalos.¹⁰ Ņemot vērā augsto dzimstību, atļauto teritoriju ietvaros notika pārvietošanās uz tādām līdz tam mazāk apdzīvotām pilsētnieciskām teritorijām, kā Talsiem.

Dokumenti par labības noliktavas apgrozījumu 1846. gadā ļauj gan noprast, kuri ir pietiekami turīgi, lai pirktu, gan arī atklāj ebreju sabiedrības nevienādību, personas, kuras spēj nepieciešamo nelielo labības daudzumu tikai aizņemties. Pirmo vidū Helmanis, Dreijers, Markus, Heimans, Davidsons, Kalmans, trūcīgākie – Heisbergs, Perlmans, Feitelbergs, Karps, Hilels, Eliass.¹¹ Saraksts vēsta par vēl vairāku vēlāk nozīmīgu vietējo dzimtu, kā Dreijeri un Karpi, ierašanos. Var secināt, ka ēšanas paradumi nedaudz pieskaņoti vietējām tradīcijām, jo noliktavā varēja iegādāties tikai rudzu miltus.

1853. gadā ebreju jau bija 433, bet īpatsvars samazinājies no 47 uz 44%, toties dzimumu proporcija izlīdzinājusies, kas varētu nozīmēt dzīves nostabilizēšanos un ģimeņu pārceļšanos uz Talsiem. Namīpašnieku godā gan bija tikai 16 personas, toties tieši viņi ar savu pārstāvi – 3. ģildes tirgotāju Mozu Popertu (dz.1800.g.) priekšgalā pieprasīja atļauju atsevišķas draudzes dibināšanai. Par šī lēmuma pamatdomu var uzskatīt vēlmi izveidot kopienu, kas oficiāli drīkstētu lemt gan par nodokļu maksāšanu, gan līdzekļu izmantošanu savām vajadzībām.¹² Bija izveidojusies saimnieciska stabilitāte. Ja var ticēt vācu preseī, diviem ģermāņu tirgotājiem konkurenci veidoja 30 ebreju bodītes. Iespējams, viens no pievilcības apstākļiem bija tas, ka „Skaista izvietojuma un kalnu

10 Etingers, Š. Jaunie laiki. /Ebreju tautas vēsture.- R.: Nordik, 2007.- 309.lpp.

11 Talsu un apkārtnes žīdi.//Talsu Avīze,1934. gada 25. janvārī.

12 Dzintarkalns, T. Talsi XIX un XX gadu simtenī. /Talsu Novads.- 279.lpp.